

Az alkonyzóna felett felhőtlen az ég

Jódal Kálmán: *Die Liebe*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2016

Kevés olyan karakteres hang, a pálya egészén átívelő következetes poétikai irányultság – amely az invenciók elől sem zárkózik el, ám a publikált írások fősodra szinte változatlan marad – és koherens, a korábbi kötetekkel rokon textuális világ sorolható fel a vajdasági magyar irodalomban, mint ami a *Bakancs és fal*, az *Agressiva* és a *Die Liebe* című kötetek szerzőjének eddigi életművében bontakozik ki. Jódal Kálmán 2016-os, legújabb kötetében nemcsak a már sikert aratott formai és poétikai megoldásokat használja fel, hanem a szövegvilágon belüli óvatos súlypont-áthelyezésekkel gazdagítva, a kispróza bizonyos részleteit előtérbe helyezve, másokat pedig markánsabbá téve e kötetében is izgalmas egységet hoz létre. A történetek bizonyos mozzanataiban a már jól bevált szövegszervező és világteremtő mechanizmusait is megújítja – mindez azonban nem számolja fel az előző kötetekben megkezdett radikalitást: a három egységre – *Die Menschmaschine*, *Interzone*, *Hellraiser Spirit* – tagolt kötet novellái szorosan kapcsolódnak egymáshoz, de a prózapoétikai hang általános irányultsága és a szövegvilágok látásmódja révén a korábbi kötetekkel is rokoníthatóak.

A rövidtörténeteket megelőző mottók e kötetben véleményem szerint nem magukat a szövegeket értelmezik, vagyis a paratextus és a főszöveg közötti kapcsolat bonyolultabb, mint első pillantásra látszik. Elsődleges szerepük ugyanis az, hogy az idegenség világának felütésszerű bevezetésével rámutassanak az adott textus egy-egy olyan mozzanatára, amely ugyan – részben vagy egészében – ténylegesen érintkezik a mottó kulturális töltetével. Ám viszonyuk korántsem magyarázó-leíró, hanem orientáló: a novellafelütés kölcsönzött szövegei olyan apró szegmensek, amelyekhez az utalás, a koordináció, a vezetés, a terelés szövegen belüli poétikai mozzanatai kapcsolódnak. A Jódal-novella – és erről sem szabad megfeledkeznünk: a szerző – számára lényeges művészeti tartalmak közötti szerves

kapcsolat nem a mottó, hanem a textusokban fel-felbukkanó utalások révén alkot direkt kapcsolatot. A mottó tehát nem a felhasznált kulturális korpusz (a teljesség igénye nélkül például a *Mézza Aladár különös kalandjai* című munka, a Ladik Katalin-sorok, Roman Polanski egyik filmjéből vett idézet, a Kraftwerk-betétek vagy épp a névtelen egykori háborús önkéntes, huzamosabb ideje szociális és pszichiátriai eset vallomásának részlete) direkt meglétét, szövegbe foglaltságát mutatja, hanem csupán diszkrétén utal arra, hogy e novellák hatalmas utalásrendszert mozgatnak.

A szövegek határai tehát messze az egyes írások utolsó mondatán túl jelölhetőek ki: a mottók nem feltétlenül a megszólított mű, gondolat, zenei, képzőművészeti vagy filmes világ mechanikus – még pontosabban a szó sorozat jellegű jelentésének értelmében vett –, már-már rutinszerű megidézését, hanem a virulensen működő és szinte mindegyik írásnál igen intenzív hatást kifejtő kulturális játékot jelzik.

Jódal Kálmán novellái rengeteg szállal kötődnek a szűkebb és tágabb értelemben vett geokulturalitás különféle megnyilvánulásaihoz. A teresülés, a térbeliség dimenziója több szempontból is meghatározó tényezője a novelláknak. Noha a szövegek színtereinek szeleteit vizsgálva kisebb-nagyobb munkával beazonosíthatjuk Újvidék – és egy szövegben Szabadka – valóság-részleteit, az extratextuális referenciaalap megléte inkább nehezíti, mintsem tálcán kínálja a Jódal-szövegek térképzeinek megközelítését. Külön ki kell térnünk a történelmi beágyazottság kérdésére – noha ez jóval komplexebb formában van jelen annál, mint hogy jelen írás keretében részletesebben tárgyaljuk. Ugyanis a szövegekben megjelenő Újvidék monarchiabeli emlékeinek átértelmezése nem tartozik a Jódal-poétika autentikus értelmezési keretébe, a figyelmes olvasó azonban észleli, hogy a prózák térképze és téremlékezete az egykori Neoplanta/Neusatz/Újvidék számos dimenzióját lényegíti át egyfajta cybertér alapon nyugvó pszichedelikus várossá, ahol – utalva az avantgárd hagyomány egyik szeletére – minden különösebb probléma nélkül találkozhat „halandó” városlakó a vámpírral és a tudatmódosult androiddal a rombold alakú plasztik mozaikmezőn. A Monarchia lenyomatai a rejtelmet és elidegenítést keltő technológiai világszeletekkel ötvözve eredeti és utánozhatatlan egységgé forrnak össze Jódal Kálmán textusaiban.

A jódali próza térkonceptiója a valós helyek kiüresítésén, egy-egy részlet megragadásán, konkretizálásán, majd mindennek az eltörlésén alapszik. A beazonosítható helyszínjelölés tehát gyakran a sejtetés, de még inkább az elbizonytalanítás irányába hajlik. Mindebben nemcsak a konkrét valóság-szeletek apró rezdülésekkel történő kisiklatása kap hangsúlyos szerepet, hanem a szövegek szinte mindegyikére jellemző, a szöveg valóságá-

nak síkját eltorzító, kitágító és szétfeszítő irrealitás, a szövegvilág szabályainak pillanatok alatt lezajló zárójelbe helyezése is fontos jellemvonása.

Feltűnő, hogy mind az olvasó világával, világismeretével korreláló, mind pedig az ettől eltávolodó, a beazonosíthatón túl lévő térvonatkozások is gyakran kapcsolódnak valamilyen erőszak-dimenzióhoz. E pszeudo-, illetve posztallegorikus helyszínek – ilyen például az orvosi rendelő vagy a Kamenicát Péterváradal összekötő út téves sávja – döntően meghatározzák az elbeszélők térorientációját, és beleilleszkednek abba a jellegzetes cselekményszervező eljárásba, amely a hirtelen síkváltások – ezek legnagyobb része első pillantásra pusztán az egymáshoz hasonlító idegennek ható világ- és fikciószeletek montázsolása – révén egyfajta belső feszültséggel telítik meg a novellákat. Ez a technika a Jódal-próza egyik legfontosabb poétikai jegye, de itt kell említenünk a helyek mellett a többi, referencialeidegenítő mozzanat tobzódását is – mint például az egyes novellák előtti instrukciók, miszerint a szereplők kitaláltak, a történet a fikció szüleménye és így tovább.

A szövegekben a szerző a fájdalom poétikájának virtuális tér- és időbeli megnyilvánulásait a hallucináció, az álom, a tudatmódosítás és a valóságok hibridizációja révén tágítja ki a humánium fogalmával, illetve az annak mibenlétével való játék terévé. Zárójelbe tevődik a jó, az erkölcsös, az etikus, de még az ok-okozati viszony is – mindezek mellékes tények a jódali textusokban, amelyek, és ez helytálló a korábbi kötetek írásaira is, nem ezen kategóriák mentén szerveződnek. A szerző szövegei előszeretettel nyúlnak a humánium fogalmának transzformációt preferáló, az átalakulást, az ember testi, technikai és pszichológiai módosulásaiban rejlő lehetőségeket előtérbe helyező elbeszélői szólamokhoz. Mindez – vajdasági magyar irodalmi térben – egyértelműen autentikus jegyekkel ruhazza fel Jódal Kálmán prózáját.

A *Die Liebe* novelláskötet szövegei nem idegenkednek a Kafka-remiszcenciák használatától, bizonyos szövegekben pedig nemcsak a megjelenésükről, hanem már-már a tobzódásukról beszélhetünk. A hatalmi viszonyok explicit, nyers lenyomatai, a hierarchia olykor kőbe vésett, olykor pedig rugalmasan alakuló megnyilvánulásai a világirodalmi előképtől sok részletben különböznek is – Jódal Kálmán novellái az explicit utalásokon túl csupán a hatalom fogalmát, és nem a működési mechanizmusát merítik belőle. Amíg Franz Kafka az emberen túlnak, a törvény és hatalomgyakorlásnak legyen bármilyen megfoghatatlan és rejtélyes vezérszála, a szövegben haladva legalább megismerjük az irányát, addig Jódal Kálmán szövegeiben pontosan az iránymutatás hiánya haladja meg a karkai szürrealitást. Az új kötet novelláiban a hatalmi helyzetek minden egyes

situáció esetében sajátságosan bontakoznak ki. Aki az egyik szövegben az adott feltételek között a cselekvő szerepében tetszeleg, bármely másik szövegben a legkisebb probléma nélkül akár az elszenvedő helyébe kerülhet(ne), csupán nagyon kevés szituációban kristályosodik ki valamilyen szabályokat felmutató, de a kiismerés ígérését mégsem hordozó rendszer. A rögzíthetlenség poétikája a *Die Liebe* című kötetben elválaszthatatlan a hatalom egyes vonatkozásaitól.

A 2016-os kötet szövegei – feltehetően a már említett sokirányúság, a történetekben megnyilvánuló egyértelmű irányvonal hiánya okán nem feltétlenül kínálnak értelmezhető, konzekvens és ok-okozati viszonylatokat: a válságdiagnózisokon túli prózában a „törvény” ítélkezési gyakorlatának kiismerhetősége és átláthatatlansága helyébe itt az identitás, a tudat amorf kiszolgáltatottsága, a tetetlen élvezet és a szenvedés testi nyomainak – stigmák, ütészokk, csonkolás – markerei kerülnek. Jódal Kálmán prózájában be tudjuk azonosítani a karkai szövegek hatalmi beszédéhez hasonlóan felépülő diskurzusvariációkat – és a novellák nagy részében erre sikerrel vállalkozunk, noha mindez, mint említettem, a permanens változás formáját ölti –, ám sokkal nagyobb problémába ütközünk akkor, amikor meg szeretnénk állapítani: vajon kinek a sajátja ez a beszédlehetőség? Az állandósuló diskurzusbeli hierarchia-elmozdulások szintén a folytonos változások és az arisztotelészi biztos pont hiányának irányába mutatnak. A törvény és az ítélkezés végrehajtóinak szerepét a vágy, illetve a vágy-deviancia élvezetének kiszolgálói, átélői és „tárgyai” veszik át.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Jódal Kálmán szövegei alapvetően nem az antihumánus epikai manifesztumai. E művek egyik lényeges poétikai hozadéka épp a humánus fogalmának kiterjesztésére, átértelmezésére és tágítására vállalkozik. A lényegi dolgokat mintegy más látószögből felvonultató szövegeket tökéletesen egészítik ki Igor Bartolec kötetbeli fényképeinek perspektívái is: a fotók a rögzített, a szokványosnak tűnő helyzetről történő kimozdulás esszenciáját, a sajátságos látószög mentén megnyíló távlatokat adják hozzá.

A szövegek valóságkezelésének dinamikája kulcskérdés egy-egy Jódal-novella értelmezésében. Mindegyik novella többszörös textusvalóságnak tekinthető, hiszen a szöveg önreferencia-rétege is számos ponton különbséget tesz például álom és valóság, létező és virtuális, igazi és kitalált között. Ám egy azonos hatóerejű, de ellentétes irányú gyakorlattal Jódal Kálmán textusai el is lényegtelenítik azokat: a szférák közötti átmenet zengzetes hiánya kölcsönöz sajátos atmoszférát az írásműveknek. A hirtelen, szinte előjelek nélküli átmozgás a szöveg „valóságos” mivoltából egy „idegen”, a szabályok felülírása révén keletkező „mellékszövegvilágba” néha

észrevétlenül, csak a későbbi történések ismeretében válik érzékelhetővé az olvasó számára. A gyakran egyfajta referenciális keretből fokozatosan a fikció határmezsgyéjén túlra elmozduló írások azonban nem hágják át a szövegkoherencia rétegeit: bármilyen váratlan esemény is jelenik meg az olvasó előtt, nem tartja azt váratlannak, a kötet hangulatiságától idegennek: a technofil szenzibilitás rétegeinek összetettsége nem szokványossá, hanem egységessé teszi a novellákat.